

KAPITOLY
ZE STARŠÍCH DĚJIN OBCE

RANÁ

KAPITOLY
ZE STARŠÍCH DĚJIN OBCE
RANÁ

František Šebek

Na přední straně obálky celkový pohled na Ramou a na náves kolem roku 1900

KAPITOLY ZE STARŠÍCH DĚJIN OBCE RANÁ

Otazníky nad počátky obce

Nejstarší dochovaná písemná zpráva, která dokládá existenci obce Raná, je ze 3. prosince roku 1349. Obsahuje ji listina, která vymezuje hranice biskupství litomyšlského a při té příležitosti je zmíněn farní kostel v obci Raná. Pro další pochopení významu tohoto dokumentu pro Ranou uvedme širší souvislosti jeho vzniku. Roku 1344 povýšil papež Klement VI. pražské biskupství na arcibiskupství. Byl to velký politický úspěch českého krále Jana Lucemburského (1310 – 1346) a jeho syna, krále Karla (později císaře Karla IV.). Potíž byla v tom, že arcibiskup měl mít pod sebou nejméně dva podřízené biskupy a v českém království tenkrát přicházel v úvahu jen biskup olomoucký. Protože se nezdařil záměr podřídit Praze slezské biskupství ve Vratislavi (Wrocław), nezbylo než zřídit biskupství nové. Volba padla na Litomyšl, kde se pro konstituování biskupské kapituly mohl využít tamní premonstrátský klášter. Diecéze litomyšlského biskupa měla být vyčleněna postoupením části území dosavadního pražského a olomouckého biskupství. Papež proto onoho roku 1344 rozhodl nejen o povýšení pražského biskupství na arcibiskupství, ale současně o založení biskupství litomyšlského. Dohoda o vymezení hranic nového biskupství (a tím zmenšení finančních příjmů obou diecézí) nebyla jednoduchá a vlekla se léta. K završení jednání došlo až na zásah samotného krále Karla IV. Tak vznikla zmíněná listina z 3. prosince 1349. Měla patrně některé nedostatky, respektive bylo třeba o věci znovu jednat, proto byla 5. listopadu 1350 sepsána nová listina, obsahující přesnější seznam farních a filiálních kostelů nové diecéze. Tato listina byla poslána ke schválení papeži, jehož kancelář potom 12. dubna 1351 vystavila definitivní dokument, potvrzující hranice litomyšlského biskupství.

Nástěnné malby z 15. stol. v presbytáři kostela sv. Jakuba, detail postavy proroka —3

A tak pergamenové listiny z let 1349 – 1351 jakoby bezděky vynesly na světlo světa doklad o existenci Rané jako farní obci. Raná tedy měla v té době, lze-li použít novodobého termínu, charakter „střediskové obce“. V okolí stály tehdy ještě farní kostely ve Skutči a v Hliněsku, v Krouné (Horní) a v Dolní Krouné (patrně pozdější Otradov).

Kdy předtím byl kostel sv. Jakuba v Rané postaven a kdy u něj zřízena fara a kdy vůbec byla Raná založena (a kým), to se sotva kdy přesněji dovíme. Kostel sv. Jakuba, přestavěný v 18. a 19. století, má zachovány v presbytáři architektonické prvky staré gotické stavby. Historikové umění je datují nejčastěji do poloviny 15. století, někteří je ovšem nověji posouvají již do doby po polovině 14. století (Dobroslav Libal). To samo o sobě ale vypovídá jen o existenci určité přestavby svatojakubské svatyně ve 14. nebo až v polovině 15. století. Ta měla nepochybně staršího předchůdce, asi v podobě nějaké dřevěné stavby kostela a zvonice.

O počátcích obce by mohl možná jednou více povědět šťastný archeologický nález, pokud by se dostal do rukou odborníků. Zatím lze jen konstatovat, že Raná patří asi ke staršímu sídlištnímu horizontu Skutečska a Hlinecka, jehož sídlištní struktura se patrně v zásadě dotvořila v průběhu 13. a na počátku 14. století. Raná se stala s okolními obcemi, městečky Skutčí, Hlinskem i Svratkou součástí panství hradu Rychmburka, ale přesně nevíme odkdy. První písemný doklad o tom se nám dochoval až k roku 1392.

K otázkám nad počátky obce Raná se nepřímou váže i výklad jejího jména. Před historickou kritikou dnes samozřejmě neobstojí některá bájná vyprávění, jako že prý tu kdysi existovala daleko větší obec (dokonce prý i město), ale obyvatelé vymřeli morem. A proto, že na ně přišla morová rána, prý byla potom časem obnovena obec takto nazvána. Filologové ale dnes vykládají, že toto místní jméno vzniklo z přídavného jména raný, ve smyslu „časný“ (německy frühzeitig, latinsky matutinus) a jako opak „pozdní“. Dodnes to přídavné jméno užíváme například ve spojení „rané ovoce“ apod. Podle filologů tedy ono místní jméno nesouviselo s přídavným jménem „ranní“, odvozeným od ráno, byť se občas jméno obce psalo se dvěma „n“, jako Ranná. Místní jméno Raná tedy vzniklo odvozením od něčeho raného, časného (možná i v ironickém smyslu). Co to ale bylo a proč, to nevíme. Pokusy to vysvětlit, jsou zatím jen pohádky. S jednou takovou, která chce z názvu obce odvodit rané osídlení obce při příchodu Čechů do země, se například můžeme setkat v rané farní kronice z roku 1836. V poslední době se objevil názor, že název obce byl odvozen od německého slova „die Ranne“ – „vývrát“ (strom), což předpokládá, že prvními osadníky obce byli Němci při tzv. německé kolonizaci, probíhající v Čechách ve druhé polovině 13. až začátku 14. století. Také přijetí této lákavé hypotézy není bez problémů a očitě se i zde jen v dohadách.

Místní jméno Raná není rozhodně obvyklé, ale není ani výjimečné. Stejně se jmenuje jedna obec nedaleko Loun. Pro úplnost budiž ještě uvedeno, že asi 12 kilometrů jihovýchodně od Chotěboře se nalézá též obec Ransko (Staré Ransko a Nové Ransko). Filologický výklad vzniku místního jména obce utvořeného příponou – „sko“ ukazuje na to, že tuto obec založili přesídlenci z nějaké Rané. Jednalo se tedy o obyvatele nějaké vesnice Raná v okolí Chotěboře, která časem zanikla (neznáme ji), nebo spíše z naší Rané u Hlinska. Kdy k tomu došlo? Můžeme se zase jen dohadovat...

Podle naší obce byl také pojmenován potok, který jako životodárný (i hrozivý) zdroj vody protéká jejím katastrem. Raná pramení ve Žďárských vrších u Dědové a za obcí Raná se potom vlévá ve Žďárci u Skutče do říčky Žejbro, jednoho z přítoků Chrudimky.

Fragment nástěnné malby Ukřižování, 15. stol.

Poddaní pánů hradu Rychmburka za krále Václava IV., za husitských válek a po jejich skončení

Zmínili jsme se již, že v jedné dochované písemnosti z roku 1392 se uvádí Raná jako součást panství hradu Rychmburka. Hrad Rychmburk, postavený nejspíše někdy v první třetině 14. století, patřil tenkrát (1392) pánům z Pardubic, konkrétně: v českých dějinách známé postavě staročeského básníka, autoru alegorické veršované skladby „Nová rada“, Smilovi Flaškovi z Pardubic. Rychmburské panství vlastnili páni z Pardubic možná již od šedesátých let 14. století.

Onen dokument z roku 1392 obsahuje soupis vesnic a městeček rychmburského panství. Kromě zmíněného Hlinska, Skutče a Svatky to bylo 51 celých vesnic a v 8 vesnicích nějaké díly. Rychmburské panství představovalo v té době největší šlechtické dominium ve východních Čechách a jedno z největších v zemi. Po dokumentu z roku 1392 byly později, při soudních jednáních kolem vlastnictví Rychmburka, vystaveny další soupisy panství – poněkud podrobnější. Z nich se dovídáme, že Raná byla sídlem rychty a ranskému rychtáři podléhaly ještě vesnice Oldřetice, Pokřikov, Vojtěchov a nadto v Holetíně 4 poddanské usedlosti a v Mrákotíně 3. Není nejmenší důvod pochybovat o tom, že Raná byla sídlem rychty již v roce 1392 (a nějaký čas předtím) a že její územní obvod byl stejný. Ostatně nezměnil se až do konce 18. století jen s tím, že od něj odpadl díl Holetína. Od konce 18. století se začaly rychtářské obvody zmenšovat a v našem případě se osamostatnil a vlastní rychtu měl Mrákotín a posléze i Vojtěchov.

Smil Flaška z Pardubic (vlastně z Rychmburka) se aktivně účastnil veřejného dění. Zapojil se na straně panské jednoty do sporů s králem Václavem IV. a účastnil se i několika bojových střetů. Dostal se tím do finanční tísně a začal některé části panství odprodávat nebo zastavovat věřitelům. V roce 1401 to dopadlo i na Ranou. Za 430 kop grošů českých Smil Flaška zapsal příjmy z poddanských platů z Rané, Vojtěchova a několika vesnic ve vzdálenějších místech panství jednomu z pražských zámožných měšťanů, Nyklinovi z Ořechova. Osud tomu chtěl a v srpnu 1402 pan Smil Flaška padl v bitvě někde mezi Čáslaví a Kutnou Horou, v níž bojoval na straně Zikmunda Lucemburského proti zastáncům krále Václava IV. Hned následující rok po Smilově smrti Nyklín svou pohledávku na Ranou (a ostatní vesnice) prodal a ta potom změnila ještě dál své majitele. Přišla doba husitských válek a několikrát změna majitele hradu. Zda byla smlouva Smila Flašky o příjmech z Rané plněna a jak, to nakonec po letech zmatků za husitských válek nebyl schopen nikdo věrohodně prokázat. K dovršení všeho totiž Smilův syn Arnošt Flaška zapsal příjmy z vesnic Rané, Vojtěchova, Pokřikova a několika dalších jako vdovské věno své manželce Elišce z Hradce (+ před 1437). A tak z toho všeho po skončení válek vzešly vleklé soudní spory. Pánům Rychmburka dalo hodně úsilí a stálo je to nemalý finanční náklad, než nároky na vlastnictví Rané (a ostatních dotčených vesnic) uhájili.

Vratíme se ale v našem vyprávění ještě poněkud zpět, ke skonu Smila Flašky. Panství zdědil jeho syn, výše zmíněný Arnošt Flaška z Rychmburka. Ten ve šlépějích otce stál v rozbourané době konce vlády krále Václava IV. na straně Zikmunda Lucemburského. Panstvo tenkrát bralo právo do svých rukou a mocně vládlo z tvrzí a hradů. V ozbrojené čele hradu Rychmburka sloužili chlapi, kteří neváhali vyjíždět do kraje a okrádat obchodníky na cestách. Zajišťovali prý až k Chotěboři a pan Arnošt Flaška o tom nemohl nevědět (spíše naopak). Dodejme, že to tenkrát nebyla žádná výjimka. Arnošt Flaška sice přivěsil roku 1415 svou pečeť ke stížnému listu české šlechty proti upálení M. Jana Husa v Kostnici, ale když vypukla husitská revoluce, zůstal věrný císaři Zikmundovi a byl mocným pilířem

katolické strany ve východních Čechách. Dokonce i v roce 1421, kdy do východních Čech podnikla spojená husitská vojska velké tažení a husité opanovali celé toto území, zůstal Rychmburk jediným ostrovem katolické strany v jihovýchodních Čechách. Žižka i Pražané se hradu překvapivě vyhnuli. Až roku 1425 Rychmburk dobylo vojsko tábořského bratrstva a vládcem na hradě se stal husitský hejtmán z Chručimiska, Jiřík Kroměšín z Březovic. Arnošt Flaška odešel na Moravu a ke dvoru císaře Zikmunda, kde zemřel, neznámo kdy. Arnoštův syn Jan Flaška roku 1439 zemřel někde v okolí krále Albrechta II. Habsburského a tím rod pánů z Pardubic a Rychmburka vymřel po meči.

Jiří Kroměšín z Březovic vládl nejen nad rychmburským panstvím, ale tenkrát již asi také na zabraném sousedním majetku podlažického benediktinského kláštera, který vzal zmíněného roku 1421 za své, jako řada jiných klášterů. Asi roku 1434 se stal pánem nad tímto statkem jiný husitský hejtmán, původem ze západních Čech, Jan Pardus z Vratkova. Jan Pardus, účastníci se tenkrát velmi agilně veřejného dění, vládl nad tímto majetkem – pokud nebyl zrovna v zajetí, neválel nebo se neúčastnil důležitých jednání – až do své smrti (asi) roku 1463. Na Rychmburku se ve službách Jana Parduse objevil jako purkrabí hradu Hych z Rané. Kdo to byl?

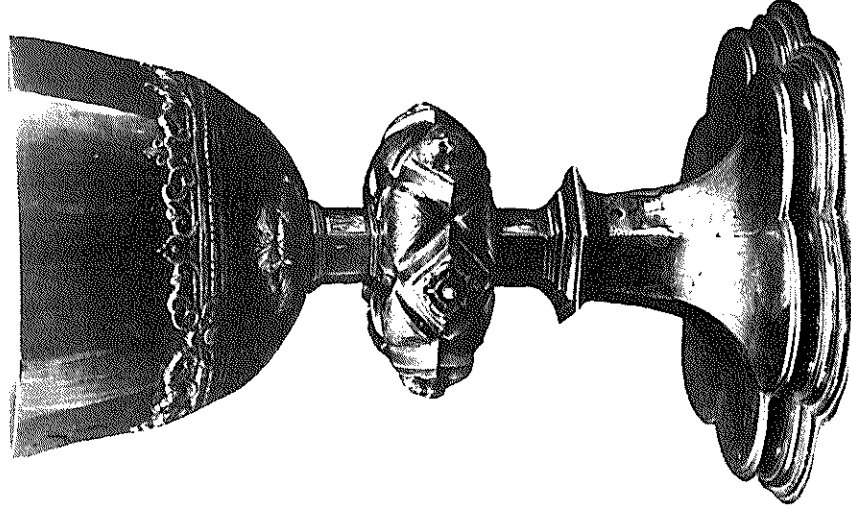
O původu Hycha z naší obce Raná není pochyb. V dochovaných dokumentech se s Hychem z Rané jako s purkrabím hradu Rychmburka setkáváme poprvé roku 1443 a potom ještě několikrát. Zemřel roku 1460 nebo 1461. Existence této postavy zavdala v části starší vlastivědné literatury podnět, aby se uvažovalo o existenci tvrze v Rané, rodovém sídle zmíněného Hycha. Dokonce tomu prý nasvědčovaly nějaké starší archeologické nálezy, nicméně těžko identifikovatelné. Můžeme dnes zcela odpovědně konstatovat, že nic přesvědčivého nedokládá a ani nenavěšuje tomu, že by v Rané kdy bývala nějaká tvrť. Hych z Rané byl prostě jeden z obyvatelů obce, který se patrně dostal do ozbrojené družiny hejtmána Jana Parduse nebo možná již do družiny jeho předchůdce, Jiříka Kroměšína z Březovic. Zřejmě zde projevil své mimořádné schopnosti (válečnické, organizační nebo jiné) a pán si jej natolik oblíbil, že jej učinil svým purkrabím (pozor: nebyl hejtmánem panství, jak se někdy za to má). Hychova cesta na hrad, respektive k oblíbenému panu Janu Parduse mohla být samozřejmě i jiná. Stal se purkrabím, ale nemusel být šlechticem (a ani nemusel sídlit na nějaké tvrzi) - podobných analogií z té doby máme řadu.

Za husitských válek přejali obyvatelé Rané novou víru, spojenou s přijímáním svátostí z kalicha (podobojí, kalíšníci nebo utrakvisté). A ta u nich zapustila vskutku hluboké kořeny. Jen zhruba o sto let později se jejich víra transformovala na protestantismus: na vyznání víry luterské, případně kalvínské. Za vlády Jana Pardusa z Vratkova, roku 1447, došlo v Rané k určitým úpravám kostela sv. Jakuba. Víme totiž, že toho roku dostal kostel velký a malý zvon. Oba zhotovila zvonařská dílna mistra Václava v Hradci Králové. Někteří historikové umění právě s touto událostí spojují také datování gotických architektonických

prvků v presbytěři. Předpokládají totiž, že osazení nových zvonů pravděpodobně provázela i gotická výstavba kostela. Není to ale, jak jsme již měli příležitost se zmínit, jisté. Asi nebudeme pravdě daleko, když si spojíme uvedené datum obdarování ranského kostela novými zvony s působením rychmburského purkrabí Hycha z Rané. Tušit tu můžeme minimálně jeho přímělu u pána panství a pravděpodobného investora nebo aspoň mecenáše.

Výlet za ranskými zvony doplníme ještě informací, že druhý velký zvon pro obec Ranou byl ulit v roce 1492. To už se ale nad rychmburským panstvím chýlila vláda Pardusů z Vratkova ke svému závěru.

Kalich z kostela sv. Jakuba z r. 1581, dnes ve sbírkách Národního muzea v Praze

Sto padesát let pod vládou Berků z Dubé

Roku 1500 přešlo rychmburské panství dědičtím v ženské linii na pány z Valdštejna a na Skalách (Hrubá Skála). Vilém Štátný z Valdštejna se ale v roce 1547 zapletl do stavovského povstání proti králi Ferdinandovi I. Habsburskému (1526 – 1564) a o rychmburský statek přišel. Z milosti tu nakonec mohl dožít. Roku 1558 panství koupil od krále Ferdinanda I. Zdeněk Berka z Dubé a jeho rod byl pánem na Rychmburku - a tedy i pánem nad Ranou - až do začátku 18. století, tedy více jak jeden a půl století.

Berkové z Dubé z této rodové linie byli na rozdíl od ostatních příbuzných katolíci a Zdeněk syn, Zbyněk Berka z Dubé (+ 1606), se dokonce stal r. 1592 pražským arcibiskupem. Od konce 16. století a zejména poté, co císař Rudolf II. (1576 – 1611) přesídlil do Prahy, se vyznání katolické víry stávalo čím dál víc tou nejlepší legimitací k dosažení významnějšího postavení ve dvorských nebo i zemských úřadech. Úměrně tomu ale vzrůstalo napětí mezi protestantskou stavovskou opozicí, která měla většinu. Ta si nakonec na císaři vynutila za dramatických okolností vydání tzv. Rudolfova majestátu (r. 1609) na náboženskou svobodu. Tlak vlády na rekatolizaci obyvatel na církevních panstvích, královských komorních statech a v královských městech nicméně nepolevoval a napětí v zemi vzrůstalo.

Jedním z protagonistů rekatolizačního úsilí byl i pražský arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé. Berkové ale na svém vlastním rychmburském panství příliš razantní nátlak na poddané, aby přestoupili ke katolické víře, raději nepoužívali. Však také arcibiskupovi Zbyňkovi vyčítali například měšťané Pardubic, že jim nechce potvrdit na jejich faře protestantského kněze, ale na rychmburském panství arcibiskupova bratra Václava Berky z Dubé, v Rané, takový kněz sloužit může. A vskutku tomu tak bylo.

Ranská fara ovšem nebyla pro duchovní správce nijak zvlášť výnosná a tak se tu často střídali. Jejich osudy byly rozmanité. Pouze rok – 1521 (to bylo ještě před Berky z Dubé, za Jindřicha Štátného z Valdštejna) – sloužil v Rané kněz Václav Rosa, po němž se dochoval deník, který je cenným dokumentem o životních poměrech protestantských duchovních v Čechách v 1. polovině 16. století. O krátkém působení v Rané si Václav Rosa poznamenal: „pacholaty jsem se přetěžoval, uče je, takže sem nemohl pán nad penězi býti“. Jiné těžkosti měl farář Ondřej, o němž se o půl století později, roku 1572, dochovala zpráva, že „vypudil duši v krčmě po nemírném pití“. Za zmínku ale určitě stojí Valentin Polonus Pelčický, který v Rané působil před rokem 1582 a sestavil tu kancionál „Speciálnek anebo zpívání křesťanská starodávni“. Tiskem vyšel jeho rukopis i s notami r. 1584 a znovu 1596 (to už v Rané Polonus nebyl). Své dílo Polonus neopomenul připsat pánu na Rychmburku, katolíkovi Václavu Berkovi (již zmíněnému bratru arcibiskupa Zbyňka Berky) a jeho manželce Markétě z Talmberka. A v téže době, roku 1581, dostal protestantský kostel sv.

Jakuba velký stříbrný a silně zclacený kalich a patenu. Nápis na spodku kalichu na věčnou paměť zdůrazňuje, že byl zhotoven, když panství držel Václav Berka z Dubé. Pravděpodobně, aby se připomenul jeho podíl na vzniku umělecko řemeslného díla, které je dnes uloženo ve sbírkách Národního muzea v Praze.

Zhruba z téže doby se pro Ranou dochoval také první dokument, který prozrazuje, jak velkou obcí Raná byla. Má datum 1584 a obsahuje přehled o velikosti jednotlivých panství v Chrudimském kraji, který sestavili krajsí hejtmani jako podklad pro jednání zemského sněmu, který měl stanovit vyšší berního zatížení Českého království. A z tohoto seznamu se dovídáme, že v Rané stálo 21 usedlostí (poddanských hospodářství). Raná patřila k větším (nikoliv ale největším) vesnicím na Hlinecku. Výkazovaný počet 21 usedlostí v Rané zůstával prakticky beze změny až do konce 18. století. Z toho lze také právem usuzovat, že počet 21 usedlostí tu býval i delší čas před zmíněným rokem 1584. Rozhodně nebyly rozdíly nijak velké a toto číslo může být i našim vodítkem pro přibližnou představu o velikosti obce v době konečného osídlení Rané někdy před polovinou 14. století. Z pramenů o něco pozdějších (r. 1654 ad.), zjišťujeme, že oněch 21 usedlostí sestávalo z 16 (respektive 15) selských hospodářství a 5 tzv. chalupníků. Selské grunty měly většinou výměru půdy kolem 10 - 15 hektarů a tři sedláci obhospodářovali zhruba po 20 - 25 hektarech půdy. Chalupníci měli malá hospodářství. Ti v Rané kolem 5 - 6 hektarů polí. V Rané stály také dva mlýny (později se uvádějí na čas i tři). Ranská krčma byla panská – nájemná. V obci nežily jen rodiny hospodářů, ale také podruzi – rodiny bez vlastního domu, které žily v „područí“ při větších hospodářstvích. Jejich počet se měnil. Z údajů, které máme k dispozici, se ve druhé polovině 17. století pohyboval počet rodin podruhů kolem dvanácti.

V době stavovského povstání v Čechách, kterým začala třicetiletá válka (1618 – 1648), angažoval se v duchu rodinné tradice pán rychmburského panství Lev Burián Berka z Dubé ve veřejném dění na straně císaře Ferdinanda II. Habsburského (1620 – 1637). Po bitvě na Bílé hoře (1620), při účtování za onu „ohavnou rebelii“, získal Lev Burián Berka za věmost císaři vlivné úřední postavení, příležitost rozšířit statky při konfiskacích majetku provincilců (poražených) a roku 1623 se dočkal povýšení do hraběcího stavu. Záhy ale zemřel a správu panství dlouhý čas vedla vcelku úspěšně vdova, hraběnka Františka Hippolita z Frystenberka.

Třicetiletá válka přinesla nesmírné útrapy obyvatel. Hospodářský rozvrat, velké zatížení berními požadavky císařského dvora, časté pohromy v podobě průtahů nebo pobytu vojsk, to představuje jen letmý výčet průvodních jevů této doby. Nadto vítěz nad stavovskou opozicí mohl prosadit zásadu jediného povoleného katolického náboženství. Zatímco svobodní stavové, kteří odmítli přestoupit na katolickou víru, se mohli do stanovené lhůty ze země vystěhovat, poddaným byla víra vnucena. Na skutečnou katolickou misi u protestantské většiny obyvatel ale nebylo dost prostředků – dostatek katolického kněžstva. A tak přestou-

pení ke katolické víře, realizované velmi často za asistence vojška, znamenalo nadlouhou jen formální, v úředních zprávách konstatovaný akt.

Poslední protestantský kněz na faře v Rané působil ještě v roce 1619, ale krátce po bitvě na Bílé hoře, co začaly platit zákazy pobytu protestantských duchovních v Čechách, ranská fara osiřela. Žádný katolický kněz se nenašel a tak farní správa byla připojena ke Skutči. Ve Skutči byli dva katoličtí kněží, kteří obstarávali duchovní správu ve všech obcích Skutěcka a Hlinecka (celkem asi 15 kostelů). Pro představu si uvedme, že ještě v roce 1641 bylo v celém Chrudimském kraji 165 kostelů (famíh a filiálních) „obhospodařováno“ 21 kněžími. Obrodu katolické víry za této situace těžko mohly uskutečnit občasně „reformační komise“ jezuitských řeholníků v Hlinsku apod. Po skončení války se roku 1651 pořizoval úřední Soupis poddaných podle víry. V tomto dokumentu, který se šťastnou náhodou dochoval i pro Ranou, zjišťujeme, že ze 71 obyvatel obce se ke katolické víře hlásilo jen 19 obyvatel. Tedy ani ne třetina. Vězme přitom, že v mnoha případech se obyvatelé při sestavování Soupisu houfně hlásili ke katolické víře, byť formálně z obavy před represáliemi. Otevřené přihlášení se k nedovolenému vyznání bylo tak aktem odvahy a vzdoru.

Duchovní správce fary v době předbělohorské také často učil místní děti. Občas si přibíral pomocníka - „rektora“. Výuka byla sice nesoustavná a zaměřovala se na základy náboženství a jakousi prvouku, ale pro život obce (respektive celé famosti) bylo každé takové počínání blahodárné. Po připojení ranského kostela ke Skutči a při fatálním nedostatku kněžstva se na soustavnější vyučování dětí nedalo myslet. K roku 1637 se nicméně dochovala zpráva o existenci jakési Roziny, ranské rektorky. Jaký charakter mělo její působení nevíme. Existence ženy v této funkci je na dobové poměry určitě záležitost výjimečná. K regulárnímu zřízení školy při filiálním ranském kostele došlo až krátce před rokem 1677. Vyučovalo se ovšem dále nepravidelně a v různých prostorách.

Vraťme se ale ještě k Soupisu poddaných podle víry z r. 1651. Obsahuje 71 jmen obyvatel Rané a dokonce i jejich věk, byť přibližný. Nejsou tu ale zaznamenány děti do 12 let věku (do obvyklého věku břimování) a tak celkový počet obyvatel obce, včetně nemluvnat a malých dětí, můžeme po skončení třicetileté války odhadnout asi na stovku. Obec Raná patřila k těm výjimkám, které válka nepostihla tak, aby tu ještě několik let po válce zůstávaly zpustošené nebo opuštěné usedlosti. V některých okolních obcích to byla onoho roku 1651 i pětina usedlostí. A podobnou situaci můžeme sledovat i v jiných končinách Čech. U Rané ale žádnou „poustku“ nezaznamenáváme. Jen dva selské statky měly načas jednoho hospodáře.

Po válce se začalo v hospodářské praxi velkostatků důrazněji prosazovat podnikání na panských dvorech a v dalších podnicích. S tím je spojeno i vymáhání stále větších robotních povinností od poddaných a jejich právní připoutání k vrchnosti (utuzení nevolnictví). Ber-

Presbytář kostela sv. Jakuba,

po stranách sochy sv. Augustina a sv. Norberta z let 1750 – 1760

kové z Dubé se v řízení Rychmburka po válce střídali a často se o něj soudili. Předposledním z rodů tu byl v letech 1699 – 1706 František Antonín hrabě Berka z Dubé, vysoký státní úředník a vzdělaný císařský diplomat, který jako vyslanec poznal řadu evropských zemí. K poddaným rychmburského panství se na tehdejší poměry choval vcelku mírně. Ne však tak jeho hospodářští úředníci. Totéž platí o poslední dědičce rodu, hraběnke Františce Rosálii Beatrix Berkové, která zemřela v 35 letech roku 1714.

Rychtářská pečeť z Rané, druhá polovina 18. stol.

Století válek, selských bouří a reforem (Raná v letech 1718 – 1848)

Od Berkovských dědiců koupil rychmburské panství v roce 1718 Václav Norbert Oktavián Kinský, tehdy jeden z předních aristokratů v zemi. Jeho pravnučka, kněžna Marie Augustína, zemřela v mládistvém věku roku 1763 a rychmburský statek s dalším majetkem odkázala svému snoubenci z chlumecké větve rodu Kinských, hraběti Filipu Kinskému (+ 1827), posléze proslulému generálu období napoleonských válek. Hrabě Filip Kinský prodal r. 1823 rychmburské panství Karlu Alexandrovi Thurn Taxisovi, v jehož držení zůstala vláda nad panstvím – a tím i nad Ranou – až do převratů po revolučním roce 1848, kdy byla v důsledku ústavních změn zrušena vrchnostenská soudní pravomoc nad někdejšími poddanými a zanikly zbytky výkonu civilní správy vrchnostenských úřadů.

Hned na počátku vlády rodu Kinských, asi roku 1718 – 1719, se uskutečnila rozsáhlá přestavba ranského kostela sv. Jakuba. Přistavěna byla loď kostela a sakristie, upravena věž s dřevěnou zvonicí (ta nahrazena po r. 1833 zděnou). Ranský kostel ale zůstal dále jen filiálním ke Skutči (až do 80. let 18. století) a kýžená katolická obroda obyvatel Rané a okolních obcí měla v dalších desetiletích výsledky poměrně malé, přes nejružnější způsoby nátlaku.

Období, o které v této kapitole vyprávíme, je z pohledu poddaných poznamenáno ohromným zatížením státními břemeni a zvyšováním poddanských povinností nad únosnou mez. Někteří hospodáři museli pracovat pro vrchnost i se třemi potahy (potah = vůz s párem koní a kočí) až několik dní týdně. Chalupníci byli zatěžováni tzv. pěší robotou (ruční práce). V úhrnu musela obec Raná na přelomu 18. a 19. stol. nasadit ve prospěch vrchnosti každoročně 468 pracovních směn potahů. Tato robotu nebyla ovšem rovnoměrně rozložena během roku, ale často koncentrována do doby špičkových zemědělských prací! Stejně tak tomu bylo u pěší roboty, která v obci Raná představovala ve zmiňném období každoročně 2.743 pracovních směn. V přibližném přepočtu to znamenalo dodat při sezónních pracích nejméně 30 robotníků denně. Kromě toho byly vybírány různé peněžité dávky a daně, naturalie. Vrchnost zatěžovala poddané požadavky při těžbě a svážení dřeva do vrchnostenských podniků, jako byl pivovar nebo železářské hamry, kde dřeva byla velká spotřeba. Poddaní na rychmburském panství museli například vrchnosti povinně odvádět kromě jiných naturalií i popel. Ten byl totiž při tehdejším způsobu zemědělství vítanou složkou hnojiva. Pracovní nasazení poddanské síly si vyžádaly také pokusy o kutání železné rudy na katastru Rané a Vojtěchova na konci 18. stol. a znovu ve třicátých letech 19. stol.

K tomu všemu vrchnost odváděla z vesnic mladou pracovní sílu. Mám na mysli násilný odvod sirotků k čeledi na panských dvorech a do jiných provozů. Velkým problémem byl odvod mladých mužů k vojsku (často to znamenalo doživotně). Početní kvóty rekrutů, vypisované pro jednotlivá panství a vesnice, se s četnými válečnými konflikty, na nichž měli habsburští panovníci podíl, zvyšovaly. Mladí muži na Hlinecku před odvodů nezřídka z domova utíkali a ukrývali se v lesích na českomoravském pomezí.

Životní poměry poddaných byly v 18. století zoufalé. Není divu, že se čas od času bouřili proti neoprávněným (podle jejich názoru) požadavkům vrchnostenských úředníků. Při jednom takovém nepokoju, kdy sedláci v r. 1752 vyslali se stížnostmi deputaci k císaři do Vídně a po vesnicích kolovaly buřičské letáky, byl ranský rychtář na 6 týdnů vsazen do vězení (jiní dopadli daleko hůř). Ranší sedláci se účastnili také velkých bouří na začátku roku 1776 a znovu roku 1777, kdy proti nim zasahovalo vojsko a mnozí skončili také ve vrchnostenském vězení. Ranský rychtář se účastnil protestů poddaných i v roce 1783.

Stát se snažil od poloviny 18. stol. zlepšit hospodářský stav země a vytvořit produktivní správní systém a začal vydávat různé reformy. Leckteré se míjely účinkem. Velký význam

měly dva patenty Josefa II. (1780 – 1790), vydané v roce 1781. První, tzv. Toleranční patent, připustil svobodné vyznání některých (tolerovaných) nekatolických církví. Druhý patent zrušil nevolnictví a zakotvil právo osobní svobody poddaných (volné stěhování, uzavírání sňatků, volba povolání apod.).

V Rané reagovala řada obyvatel na vyhlášení náboženské svobody a přihlásila se k evangelickému vyznání. Domáhali se potom u vrchnostenských úředníků vrácení kdysi zabavených knih a dokonce i restituce kostela sv. Jakuba. Marně. V roce 1783 evangelici založili v Rané svůj vlastní sbor, ale věroučné neshody mezi nimi způsobily, že po dvou letech sbor zanikl. Museli se potom hlásit do sboru v Krouné a svůj vlastní sbor obnovili až téměř o sto let později. Vznik evangelického sboru jistě ovlivnil obnovení katolické fary u kostela sv. Jakuba roku 1786.

Významnou oblast reform druhé poloviny 18. století představovalo zavedení povinné školní docházky a jednotně koncipovaných triviálních škol, v nichž se mj. vedle náboženství mělo vyučovat základům psaní, čtení a počtů. Byť se praxe blížila k těmto teoretickým postulátům jen zvolna, pro pokrok vzdělávání ranské mládeže bylo důležité postavení samostatné školní budovy v letech 1793 – 1795 pod patronací hraběte Filipa Kinského. Jednalo se o dřevěné přízemní stavení s jednou učebnou, kterou nahradila až nová budova ve druhé polovině 19. století.

Pohled na náves s hostincem, kolem r. 1900

Proměny Rané ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století

Ústavní změny, které následovaly po revolučních událostech roku 1848, daly vzniknout obecní samosprávě, reprezentované volenou obecní radou v čele se starostou obce. Obecní úřad v Rané od r. 1850 spadl pod politickou (státní) správu okresního úřadu v Chrudimi. Vyšším orgánem obecní samosprávy se stal od r. 1865 okres hlínecký a co do soudní pravomoci spadala obec Raná do obvodu Okresního soudu v Hlinsku (občansko právní agenda) a Krajského soudu v Chrudimi (trestně právní agenda, odvolací instance).

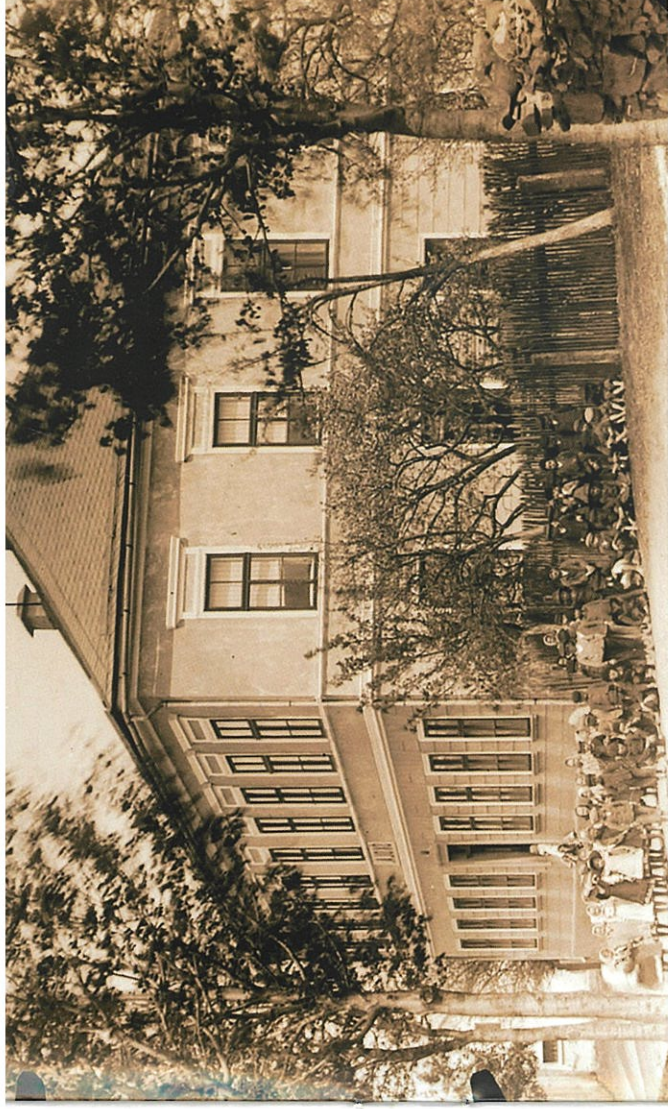
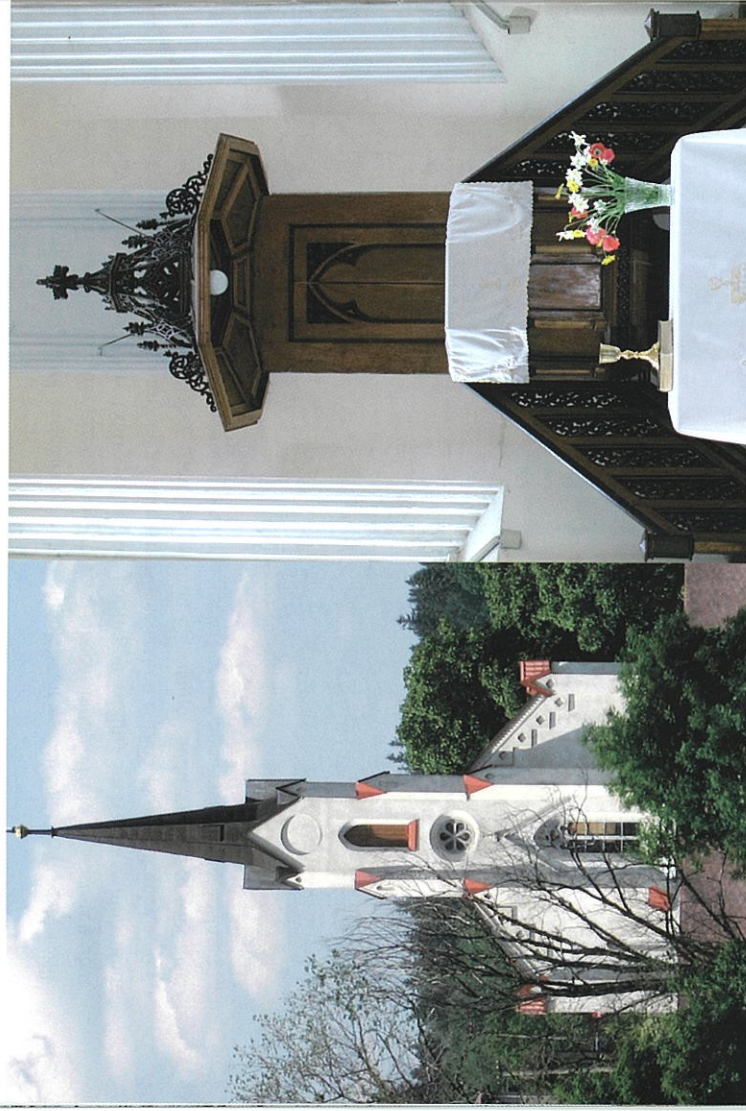
V roce 1850 měla Raná 384 obyvatel a 77 domů. Počet obyvatel i domů se po celou druhou polovinu 19. století zásadně neměnil. Klesal nebo stoupal plus minus dvacet obyvatel a plus minus tři čísla popisná u domů. Hospodáři měli nyní možnost vyvázat se za mírné výkupné z roboty vůči velkostatku. To pomohlo odstartovat dynamické změny v rozvoji zemědělských hospodářství. Provázel je ovšem i větší sociální diferenciace vesnice. Význam obce tehdy také dokumentovalo získání práva konat v Rané 4 výroční trhy (r. 1851, obnoveny 1868).

Rozmach společenského a hospodářského života je patrný zvláště od 80. let 19. století. Roku 1869 začala být stavěna pro celý region důležitá železniční trať z Pardubic přes Chru-

Pohled na náves s hostincem, kolem r. 1900

dim a Hlinsko do Havlíčkova (Německého) Brodu. Nejbližší stanice na této trati, uvedené do provozu v roce 1871, byla zřízena v sousedním Vojtěchově. V následujících desetiletích se budovala v okolí Rané nemalým nákladem i síť silnic. Přestože řadu aktivit v oblasti spolkové a společenského života obyvatele saturovalo nedaleké správní i hospodářské centrum – Hlinsko v Č., i v Rané vznikaly některé nezanedbatelné aktivity. Roku 1894 byl založen Sbor dobrovolných hasičů a o rok později vznikla Hospodářská beseda v Rané, která pečovala o vzdělávání hospodářů založením vlastní knihovny a pořádáním odborných přednášek. Krátce před první světovou válkou, roku 1909, zde byl založen svépomocný peněžní ústav – Kampelička, který zanikl až po druhé světové válce. Divadlo se v Rané hrávalo nepravidelně na jevišti, zřízeném již roku 1881 v místním hostinci. Centrem místního společenského dění byla také škola. Roku 1876 shořela stará dřevěná budova. Po třech letech provizoria se obecní zastupitelstvo dalo do stavby nové zděné jednopatrové budovy, předané do užívání 12. VI. 1880. Roku 1870 byl v Rané obnoven evangelický sbor. O rok později postavil pro svého správce faru a v letech 1872 až 1875 si postavil a zařídil v historizujícím stylu novou modlitebnu. Raná má od té doby dva kostely a dvojvěří často determinuje dění v obci; arci vedle střetání se názorových proudů politických.

Evangelický kostel a pohled do interiéru

Škola, kolem r. 1900

První světová válka odvedla na frontu a do armády 60 ranských mužů. Tři padli v boji, další dva zemřeli následkem onemocnění. Sedm ranských vojáků skončilo v zajetí a několik z nich se vrátilo domů jako čl. legionáři. Po vzniku samostatného Československa zaznamenala Raná ve dvacátých letech 20. století výrazný růst. Počet domů se sice zásadně nezměnil, vzrostl o tři, ale počet obyvatel dosáhl čísla kolem 430. Nikdy potom již Raná neměla tolik obyvatel. V té době se také rozvíjel spolkový život. Jako jedna z prvních obcí na Hlinceku tehdy byla Raná elektrifikována a byl tu zaveden první samočinný vodovod.

Detail klenby evangelického kostela

Raná v nové době

Života obyvatel Rané se citelně dotkla velká hospodářská krize třicátých let 20. stol. Potom přišla doba dvojího totalitního režimu: nacistické okupace 1939 – 1945 a komunistického režimu 1948 – 1989. Nejvýraznější změnu pro vývoj poměrů v obci představovala kolektivizace zemědělství, která vyústila v založení místního JZD již v roce 1949. Rozsah obce se ve druhé polovině 20. století příliš nezměnil, ale obec se začala vylidňovat. V sedmdesátých letech to bylo jen kolem 280 obyvatel. Dnes v Rané žije zhruba 360 lidí. Změnila se sociální i profesní skladba obyvatel obce i celý životní styl. Před dnešní Ranou je úkol navázat na vše pozitivní z její historie a napravit to, co se pokazilo. Škoda, že v Rané nebyla dříve psána obecní kronika, která by jistě přinesla podrobnější vzhled do místního dění v uplynulém století. Neúplné archívni dokumenty zatím ještě nikdo neprozkoumal a pamětníci neusedli, aby pro budoucí zaznamenali své vzpomínky. Raná stále ještě čeká na svého historika novodobých dějin.

Budova katolické fary z konce 18. stol. (částecné úpravy 1880)

Návesní kříž z poloviny 19. století

Vodojem z r. 1925

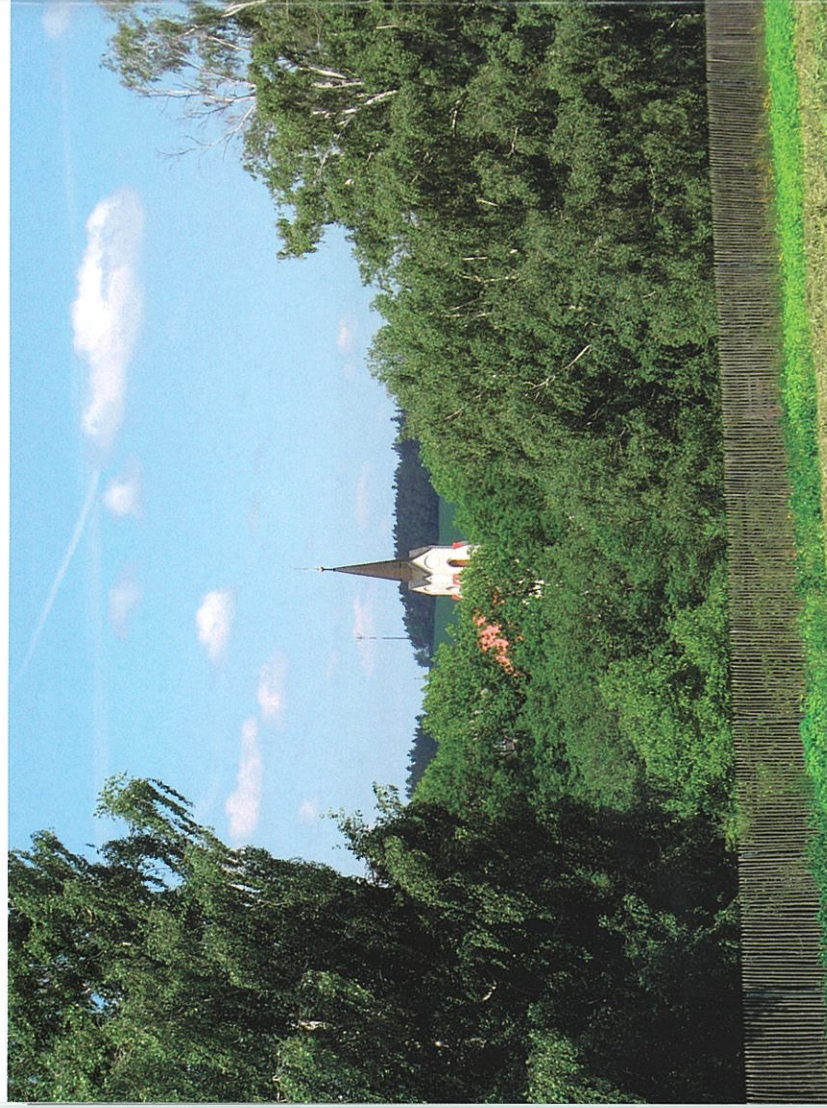
Doslov

Stará historie se proliná se skutečností. Učíme se zkušeností našich předků, přebíráme jejich hodnoty. Až někdy po mnoha letech budou naši potomci psát o nás, budeme pro ně už jen dávno proslou historií. My ji však teď tvoříme. Ať tedy ti naši následovníci mají o čem psát.

Historie naší obce je opravdu bohatá. V tomto přehledu, který jste si právě přečetli není však zachyceno všechno. Je na jiných aby pokračovali a zpracovali další úseky života v naší obci.

Děkujeme všem, kteří poskytli jakékoliv informace a materiály, dlek patří sponzorům za finanční příspěvky na vydání této publikace.

starostka obce Jana Duchečková

Obec Raná děkuje těmto sponzorům
za poskytnutý finanční
i jiný příspěvek na vydání této publikace:

Instav spol. s r.o. Hlinsko
ZD Maleč

Geodet a les a.s.

Motel Čertovina Hlinsko

Penzion a restaurant Zlatá studna Hlinsko

Huky elektro s.r.o.

Rychtář pivovar Hlinsko v Čechách

Motorest Bonet Slatiňany

Restaurace Rychtář a Bistro Gamas Hlinsko

Řeznictví u Švandů Hlinsko

Samas spol. s r.o. Krouna

Lapáček Mrákořín

Renos s.r.o. Hlinsko

Tatramléko Hlinsko

Daleký Viktor - Dakov Raná

Sřelnice Černý Raná

Milan Svoboda Holetín

Kapitoly ze starších dějin obce Raná

text: PhDr. František Šebek, doslov Jana Duchečková

fotografie: historické pohledy na obec Ranou zapůjčilo Městské muzeum a galerie v Hlinsku z deskových negativů Ant. Červenky z Hlinska z let 1898 – 1910;

autor současných pohledů na Ranou je Tomáš Krčil;

dále použity dokumentační snímky Obecního úřadu Raná

grafická úprava publikace: Jirí Vašica

Pro Obecní úřad Raná k vydání připravilo Východočeské muzeum v Pardubicích,

Zámek čp.2, 530 02 Pardubice

2006 (vydání 1.)

© František Šebek 2006

© Východočeské muzeum v Pardubicích 2006

Tisk: Silueta Pardubice s.r.o. 2006

ISBN 80-86046-84-2